

میراث شطرنجی آلخین

آکساندر کوتوف

جلد دوم: تاکتیک و ترکیب

ترجمه: آبتین گلکار

سرپرستی و پشتیبانی: خشایار مصطفوی کاشانی

بنام خداوند جان و خرد
کزین برتر اندیشه برنگذرد

میراث شطرنجی آلخین

جلد دوم: تاکتیک و ترکیب

آلکساندر کوتوف

ترجمه: آبتین گلکار

سرپرستی و پشتیبانی: WWW.ACHMAZSTORE.IR

خشایار مصطفوی کاشانی

انتشارات فرزین

سرشناسه : کونوف، الکساندر الکساندروویچ، ۱۹۳۱-م
 kotov, Aleksandr Aleksandrovich
 عنوان و نام پدید آور : میراث شطرنجی الخین / الکساندر کونوف، ترجمه آبتین گلکار
 مشخصات نشر : تهران، فرزین، ۱۳۹۰
 مشخصات ظاهری : ج ۴، مصور، عکس
 شابک : ۱۵۰۰۰۰ ریال، ۱۷-۲۵-۰۱ ج ۱، ۱۷-۲۵-۰۵، ۱۷۸-۶۰۰۰۵، ۱۸۰۰۰۰۰ ریال، ۲ ج، ۱۷-۲۶-۷، ۱۷۸-۶۰۰۰۵
 وضعیت فهرست نویسی : فیبا
 یادداشت : عنوان اصلی، Shakhmatnoe nasledie Alekhina=Alekhines chess heritage, 1982
 یادداشت : کتابنامه
 مندرجات : ج ۱، زندگینامه، تئوری گشایشها، ج ۲، تاکتیک و ترکیب
 موضوع : الخین، الکساندروویچ، ۱۸۹۲-۱۹۴۶ م
 موضوع : شطرنج بازان - روسیه
 موضوع : شطرنج - بازی ها
 شناسه افزوده : گلکار، آبتین، ۱۳۵۶- مترجم
 رده بندی کنگره : GV۱۴۳۷/۷۶۹۱۳۹۰
 شماره کتابشناسی ملی : ۲۲۹۳۳۱۱
 رده بندی دبویی : ۷۹۴/۱۵۹

فرزین
انتشارات فرزین

ACHMAZ

فروشگاه تخصصی شطرنج

میراث شطرنجی الخین (جلد دوم: تاکتیک و ترکیب)

نویسنده: الکساندر کونوف

مترجم: آبتین گلکار

سرپرست و پشتیبان: خشایار مصطفوی کاشانی

اجرای جلد: طرح یسنا

ناظر فنی: بهنام یوسفی

چاپ و صحافی: طیفنگار

شمارگان: ۵۰۰ جلد

نوبت چاپ: دوم - ۱۳۹۶

بها: ۱۸۰۰۰ تومان

ISBN: 978-600-5017-26-7

شابک: ۱۷-۲۶-۷، ۱۷۸-۶۰۰-۵

انتشارات فرزین: خیابان انقلاب، ابتدای خیابان دانشگاه، شماره ۱۷۴

تلفن فروشگاه: ۰۶ ۲۴ ۴۶ ۶۶

فهرست

پنجم	اهدای کتاب
۲۵۷	فصل ۴. ترکیب
۲۶۲	ترکیبهای پیاده‌ای
۲۸۶	استفاده از موقعیت نامساعد مهره‌های حریف
۳۰۳	ترکیبهای مانی
۳۳۷	فصل ۵. ضربه‌های تاکتیکی
۳۴۱	ضربه‌های تاکتیکی در حین اجرای حمله
۳۵۲	ضربه‌های تاکتیکی دفاعی
۳۵۹	دام
۳۶۶	ضربه‌های تاکتیکی در خدمت استراتژی
۳۷۵	پیچیدگیهای تاکتیکی متقابل
۳۸۷	فصل ۶. حمله به شاه
۳۸۸	حمله به شاه هنگامی که طرفین در یک جناح قلعه رفته‌اند
۴۵۱	حمله به شاه هنگامی که طرفین در دو جناح مختلف قلعه رفته‌اند
۴۶۶	حمله به شاهی که قلعه نرفته است
۴۷۹	حمله غیرمنتظره
۵۰۳	فصل ۷. قربانی پیاده برای کسب ابتکار عمل
۵۰۴	قربانی پیاده برای کسب برتری در گسترش
۵۱۹	قربانی پیاده برای بهبود موقعیت سوارها
۵۲۳	قربانی پیاده برای حمله به شاه
۵۳۱	فصل ۸. به ثمر رساندن برتری قوا
۵۳۲	حمله قوای برتر
۵۴۴	ساده کردن بازی و گذار به آخربازی
۵۵۶	تبدیل برتری قوا به برتری موضعی (پوزیسیونی)
	پیوستها
۵۶۱	پیوست ۱. فهرست بازیکنان
۵۶۳	پیوست ۲. فهرست گشایشها

WWW.ACHMAZSTORE.IR

اهدای کتاب

کتاب حاضر را با فروتنی بسیار و به نشانه قدرشناسی از خدمات ارزنده و بنیادین زنده‌یاد استاد عبدالحسین نوابی، پیشکسوت بزرگ شطرنج ایران، به آن عزیز تقدیم می‌کنیم.

بی‌گمان نسلهای مختلف شطرنج‌بازان میهنمان بسیار مدیون او بوده و همچنان از چشمه فیاض آموزه‌ها و آثار گرانبقدر او بهره می‌جویند.

استاد نوابی سالها رئیس فدراسیون شطرنج ایران و نخستین فرد ایرانی بود که به مقام ریاست کنفدراسیون شطرنج آسیا دست یافت.

آن شادروان همچنین با ترجمه و تألیف برخی کتابهای شطرنجی، به ویژه ترجمه «همانند یک استاد بزرگ فکر کنید»^۱، اثر کلاسیک الکساندر کوتوف، و تألیف کتاب «سیر شطرنج ایران در جهان»^۲ و بسیاری مقالات سودمند و آموزنده دیگر به پیشرفت و گسترش دانش و هنر شطرنج در ایران کمکهای بسیاری ارزشمندی کرده است.

روانش شاد و بادش جاودانه و گرامی باد

خشایار مصطفوی کاشانی، آبتین گلکار

تهران، زمستان ۱۳۸۹

WWW.ACHMAZSTORE.IR

۱. انتشارات فرزین.

۲. انتشارات شب‌ارین.

ACHMAZ

فروشگاه تخصصی شطرنج

WWW.ACHMAZSTORE.IR

فصل چهارم

ترکیب

بازی شطرنج، مبارزه دو حریف است که در آن، سوار و پیاده‌ها نقش قهرمانهای نبرد را بازی می‌کنند. پیش از انجام هر حرکت در بازی، دو پرسش اساسی برای شطرنج‌باز مطرح است: «چه باید کرد؟» و «چگونه هدف تعیین شده را تحقق بخشید؟» استراتژی به پرسش نخست پاسخ می‌دهد و تاکتیک به پرسش دوم. هر بازی شطرنج که دارای روند منطقی باشد همواره بر پایه طرحهایی شکل می‌گیرد که بازیکنان برای خود تنظیم کرده‌اند. گاه کل بازی بر اساس یک طرح واحد دنبال می‌شود، ولی در اغلب موارد هر بخش از بازی طرح خاص خود را دارد که ضمن گذار از یک مرحله به مرحله دیگر دچار تغییر می‌شوند.

ما در جلد دوم این کتاب، هنگام پرداختن به مسئله استراتژی در هنر آلمین، به تفصیل درباره استراتژی سخن خواهیم گفت. در اینجا باید تأکید کرد که در کل جریان بازی هریک از طرفین باید تصور روشنی از محور کلی فعالیت مهره‌های خود داشته باشد و مقاصد حریف را نیز در نظر بگیرد. مسلماً مقصود ما از هدف کلی بازی، پیروزی و مات کردن شاه حریف نیست. بحث بر سر چیز دیگری است. هر مرحله از بازی شطرنج دارای هدف مشخصی است. مثلاً در یک مورد ممکن است هدف، تجدید آرایش سوارها طبق طرح تنظیم شده یا انتقال سواری به خانه لازم باشد و در مورد دیگر، طرح گسترده‌تری در نظر باشد: حمله در جناح، شکافت یا بستن مرکز و غیره. پس از دستیابی به یک هدف، اهداف دیگری پدید می‌آیند و این روند تا پایان موفقیت‌آمیز مبارزه ادامه می‌یابد (و شاید پایان ناموفق، زیرا حریف نیز طرحهای خود را دنبال می‌کند!).

دستیابی به هدف به میزان تسلط بر هنر تاکتیکی اجرای نبرد دارد. این هنر، عناصر بسیاری را در خود می‌گنجاند: پیش از هر چیز، محاسبه سریع و دقیق شاخه‌ها، مهارت دیدن امکانات پنهان و وضعیت، دام گذاشتن، کشف بموقع دامهای

حریف و غیره. به ویژه دو عنصر نخست بسیار مهم هستند، زیرا ارتباط نزدیکی با یکدیگر دارند. واقعاً هم نمی توان بدون دیدن شماری کافی از پاسخهای حریف، شاخه ها را با دقت محاسبه کرد، همان طور که نمی توان بدون محاسبه شاخه ها، ظرایف پنهان وضعیت را کشف کرد.

مبارزه شطرنجی در بسیاری از اوقات خصوصیت آرام و مانورگونه ای دارد. ولی وضعیتهایی نیز وجود دارند که در آنها همه چیز به مویی بسته است. آنگاه باید همه ادامه های ممکن را با دقت تمام بررسی کرد.

محاسبه شاخه ها باید با تکیه بر شرایط و مقتضیات وضعیت انجام شود. در وضعیتهای آرام نیازی به محاسبه های طولانی و پیش بینی حرکت های بسیار نیست و اغلب می توان به ارزیابی کلی وضعیت قناعت کرد. برعکس، در وضعیت های حاد و تندوتیز نیازی به تنظیم طرح های کلی و عمومی نیست و باید شاخه ها را به دقت محاسبه کرد.

تا چه حد باید رویدادهای آینده را پیش بینی کرد؟ شاخه ها را تا چند حرکت محاسبه کرد؟ پاسخ به این پرسشها در وهله نخست به تواناییهای شطرنج باز، به تجربه و سطح بازی او بستگی دارد. مسلماً می توان فقط حرکت خود را در نظر گرفت و به آنچه پس از آن رخ می دهد توجهی نکرد. ولی این شیوه ای ابتدایی و ساده انگارانه خواهد بود. یک شطرنج باز نیرومند پیش از انجام حرکت حتماً پاسخ احتمالی حریف را بررسی می کند و تصمیم می گیرد که چگونه به آن پاسخ دهد. اما اگر به جای یک پاسخ، صحبت از دو یا سه یا چندین پاسخ احتمالی یا سیستمی از حرکات باشد، آنگاه این محاسبه را محاسبه شاخه ها می نامند.

هنر محاسبه آن است که فقط حرکت های لازم و پاسخ های احتمالی حریف بررسی شوند و بازیکن تا حد امکان در این محاسبه جلوتر و جلوتر برود. هرچه شطرنج باز نیرومندتر باشد، بهتر و دقیقتر محاسبه می کند.

وضعیت هایی وجود دارد که در آنها طرف فعال، حریف را ناچار می کند یک رشته حرکات اجباری را بازی کند و به این شکل به وضعیت مساعدی که از پیش در نظر گرفته بود دست می یابد یا تناسب قوا را به سود خود تغییر می دهد. در این حالت می گویند در وضعیت، شاخه اجباری وجود دارد.

و سرانجام گاهی وضعیتهای نسبتاً کم شماری پدید می آید که در آنها شبکه کاملی از شاخه های اجباری وجود دارد و در نتیجه آنها طرف فعال به برتری دست پیدا می کند یا حتی ممکن است فقط یک ادامه اجباری با طرح غیرمنتظره بدیع و زیبایی موجود باشد. در این قبیل موارد می گویند در وضعیت، امکان ترکیب وجود دارد.

ترکیب شطرنجی چیست؟ میخائیل باتوینیک تعریف زیر را ارائه می دهد: «ترکیب عبارت است از شاخه ای اجباری همراه با قربانی». این تعریف با مخالفت های فراوان و بجای شطرنج بازان مختلف روبه رو شد. بدون آنکه بخواهیم وارد جزئیات مسئله شویم باید در مورد این تعریف به نکاتی اشاره کنیم. خواننده با مشاهده بازیهای آرخین به آسانی درمی یابد که بخش چشمگیری از ترکیبهای آرخین بدون قربانی انجام شده اند (برای نمونه نگاه کنید به بازی مشهور رتی - آرخین، شماره ۶۷). اگر تعریف باتوینیک را بپذیریم این ترکیبها که تحسین شطرنج بازان را برانگیخته اند، چیزی جز مانورهای اجباری نیستند. از آن گذشته، باتوینیک پیشنهاد می کند تمام ترکیبهای همراه با قربانی را مانورهای اجباری به شمار آوریم و فقط حرکاتی را که مستقیماً مهره ای را قربانی می دهند ترکیب بنامیم.

در نوشته های شطرنجی در تمام دوره های زمانی مختلف، ترکیب همچون خلاقانه ترین و چشمگیرترین عرصه هنر شطرنج شمرده می شود. ما شطرنج را پیش از هر چیز به واسطه زیبایی موجود در ترکیبها، هنر می دانیم. ذوق هنری هر دوستدار واقعی شطرنج از دیدن زیبایی ترکیب احساس لذت می کند.

مفاهیم «ترکیب» و «مانور اجباری» یکسان نیستند. تعریف سنتی ماهیت ترکیب بر جنبه خلاقه آن تأکید می ورزد، ولی تعریف باتوینیک، در حقیقت، ترکیب را همپای مانورهای تکنیکی و محاسبه صرف قرار می دهد. آشکار است که تعریف باتوینیک به ارزش هنری ترکیب و جایگاه آن به عنوان عنصر مهم هنر شطرنج، چندان توجهی نشان نمی دهد.

در همان حال باید اذعان داشت که ارائه تعریفی کامل و جامع برای ترکیب، کار بسیار دشواری است. ترکیب، پدیده ای پیچیده است که از بسیاری عناصر دیگر مبارزه شطرنجی تشکیل شده و به آنها وابسته است.

در ادبیات شطرنجی ما تعریف دیگری نیز از ترکیب وجود دارد که

رومانوفسکی، استاد روس، در کتاب «وسط بازی» خود ارائه داده است: «ترکیب عبارت است از شاخه (یا مجموعه‌ای از شاخه‌ها) که در جریان آن، هر دو طرف حرکات اجباری انجام می‌دهند و با منفعت محسوس طرف فعال پایان می‌یابد.» با آنکه هر دو این تعریفها دقیق نیستند (تعریف رومانوفسکی، کل مفهوم «شاخه اجباری» را نیز شامل می‌شود)، به نظر می‌رسد در مجموع پاسخی برای پرسش ما فراهم می‌کنند. شطرنج‌بازان به خوبی تفاوت میان شاخه تکنیکی و ترکیب - که در آن همیشه عنصر غافلگیری و زیبایی وجود دارد - را درک می‌کنند و ضمناً متوجهند که ترکیب اغلب با قربانی همراه هست، ولی بار دیگر تأکید می‌کنیم که قربانی یک عامل درجه دو به شمار می‌آید و نه عنصر اصلی ترکیب.

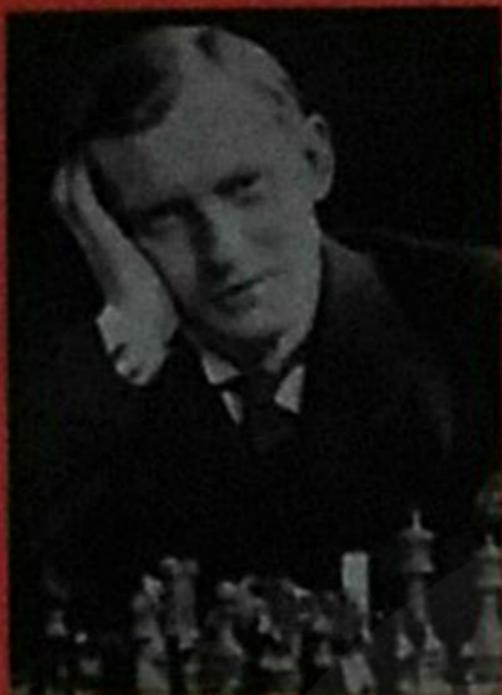
اکنون برخی از مسائل دیگر مربوط به تاکتیک را بررسی می‌کنیم.

توانایی شطرنج‌باز نباید به محاسبه شاخه‌های اجباری چند حرکتی محدود شود؛ او باید همچنین بتواند حرکت‌های غافلگیرکننده و غیرمنتظره‌ای را بیابد که گاه می‌توانند جریان بازی را کلاً زیرورو کنند. این قبیل ضربه‌های تاکتیکی در دست استادان باتجربه سلاح خطرناکی است و بیهوده نیست که بسیاری از شطرنج‌بازان به شدت از این ضربه‌ها هراس دارند.

شطرنج‌باز همچنین باید بتواند بموقع برای حریف دام بگذارد و این کار را تا حد امکان بیشتر انجام دهد، زیرا حيله گری نیز در زمره عوامل مؤثر در مبارزه شطرنجی است. ضمن دام گذاشتن، نباید از دامهای حریف نیز غافل ماند. این مسئله در فصل جداگانه‌ای با عنوان «ضربه‌های تاکتیکی» مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

ترکیب و ضربه‌های تاکتیکی مهمترین اجزای مقوله تاکتیک هستند و به پرسش «چگونه باید هدف تعیین شده را تحقق بخشید؟» پاسخ می‌دهند.

باید به یک نکته مهم دیگر نیز اشاره کرد. شطرنج‌بازانی هستند که بازی خود را عمدتاً بر پایه طرحهای تاکتیکی جزئی و دامهای کوچک بنا می‌کنند. چنین «تاکتیکی» برآمده از درک صحیح وضعیت و اصول معتبر استراتژیکی نیست، بلکه در گرو استفاده از امکاناتی است که به صورت تصادفی روی صفحه پدیدار می‌شوند. این شیوه بازی در مبارزه با استادان نیرومند و باتجربه به هیچ وجه موفق نیست: آنان به راحتی متوجه «تخیلات» تصادفی حریف می‌شوند و در عوض، به

الکساندر آلخین، دهه ۱۹۲۰

الکساندر کوتوف، شطرنج‌باز نامدار روس، پس از باتونیک و اسمیلوف سومین استادبزرگی بود که در شوروی مدرسه شطرنج خود را تأسیس کرد. کتابهای آموزشی او نیز شهرت جهانی داشتند و به زبانهای مختلف ترجمه شدند.

کتاب میراث شطرنجی آلخین به گفته خود کوتوف بهترین و باارزشترین کتاب شطرنجی اوست. این اثر می‌تواند مجموعه درسیه‌هایی باشد هم برای مربیان و هم برای شطرنج‌بازانی که پس از فراگیری اصول اولیه شطرنج و کسب تجربه شرکت در مسابقات می‌خواهند شطرنج را به صورت علمی و عمیقتر دنبال کنند.

مزیت کتاب آن است که بخشهای مختلف آن تقریباً از یکدیگر مستقل هستند و هر شطرنج‌باز می‌تواند فصلی را که به تشخیص خود یا مربی بیشتر در آن ضعف دارد، برای مطالعه انتخاب کند، هرچند خواندن کل کتاب نیز بسیار سودمند خواهد بود و تصویر جامعی از اصول کلی بازی شطرنج را در ذهن شطرنج‌باز پدید می‌آورد.

این کتاب در چهار جلد با محتویات زیر تنظیم شده است:

جلد ۳: حمله و دفاع

جلد ۱: زندگی‌نامه آلخین، تئوری گشایشها

جلد ۱: آخربازی

جلد ۲: تاکتیک و ترکیب

WWW.ACHMAZSTORE.IR

فروزین

فروشگاه: خیابان انقلاب، خیابان دانشگاه، شماره ۱۷۴
تلفن: ۶۶۲۶۲۲۰۶